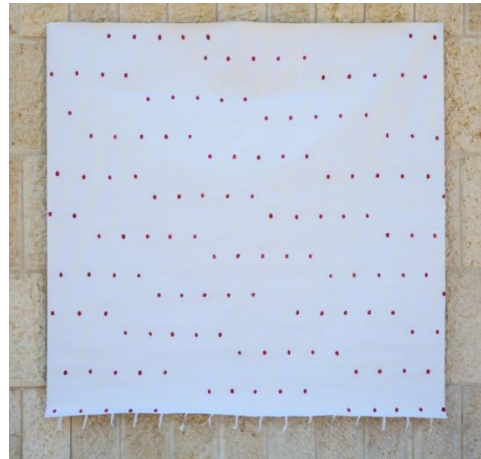

רוני צורף, על התפיסה המגדרית-דתית בעבודה שמיכת הטלאים שלי של חגית מולגן, כנס נשים ומגדר באמנויות, 2017

כחלק מבחינת ייצוגי הנידה באמנות העכשווית בישראל אבקש לעמוד על התפיסה המגדרית-דתית העולה מן העבודה שמיכת הטלאים שלי, של האמנית חגית מולגן.

1. חגית מולגן, שמיכת הטלאים שלי, 2004, אקריליק ובדים על בד, 220X210 ס"מ, אוסף האמנית.

ב-שמיכת הטלאים שלי מולגן עסקה בנידה, מצווה המיועדת להיטהרות מדם הווסת. העבודה הוצגה לראשונה במסגרת תערוכת היחיד של מולגן, 'לא מוכנה', שנערכה בגלריה בקיבוץ בארי בשנת 2004. התמה המאחדת של התערוכה הייתה הנידה, והעבודות שהוצגו בה עסקו בשלבים שונים של המצווה, תוך שימוש במספר אמצעים אמנותיים. אוצרים, מבקרים וחוקרים התייחסו לתערוכה ככלל ולשמיכת הטלאים שלי בפרט, והדגישו את המרדנות של מולגן, אמנית דתית החיה בקהילה דתית, כנגד דיני הנידה. כך לדוגמה, אורנה אוריין כותבת כי מולגן "מתריסה נגד מנהגי הנידה" ואילו דוד שפרבר מציין כי מולגן מהווה דוגמה בולטת בקרב הפלח החתרני של האמניות הדתיות העוסקות בנידה, אשר "מערערות על ההלכות האלה מן היסוד".

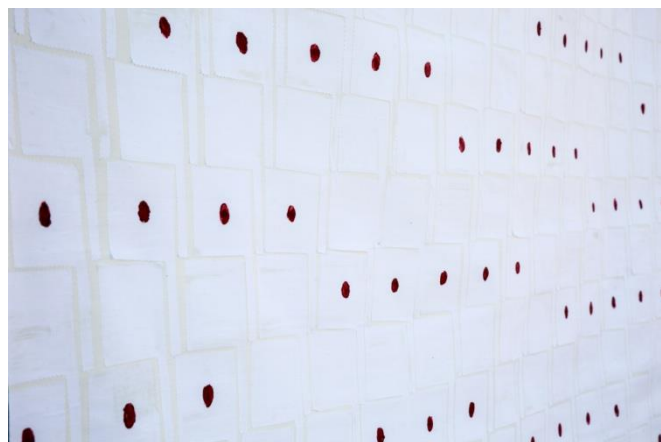
הדגשת החתרנות של מולגן מדגימה את האופן בו השדה מפרש את הנידה וייצוגיה – הנידה נתפסת כפרקטיקה קדומה, נטולת אסתטיקה, המנתקת בין האישה לגופה, והייצוגים, מתפרשים כקריאת תגר כנגד המנהג הדכאני. בהרצאה אבקש לתרום זווית מבט נוספת לשיח הקיים ולערוך פניה מהחשיבה הבינארית, שמפרידה בין המעשה האמנותי, שנחשב לנאור ומתקדם, לבין הנושא הדתי, שנחשב לפרימיטיבי ומיושן. זאת, לטובת תפיסה דינאמית, המתייחסת להלכות כמי שמצויות בהתהוות מתמדת, וכמי שמושפעות מן הסוגיות האסתטיות והמגדריות שבתוכן הן מתקיימות. בהתאם, אנסח פרשנות

מחודשת לשמיכת הטלאים שלי, ואצביע על כך שבעבודה אין ביטוי של מרד בניה, כי אם להפך – בעבודה יש ניכוס של המצווה ושימוש בחוק הדתי כעמדת כח המאפשרת להביע התנגדות למבנים תרבותיים פטריארכאליים. הפרשנות המחודשת שאתן לעבודה תתווה מודל פרשני חלופי, מודל שאינו מייצר הפרדות בין נושאים הלכתיים לנושאים אמנותיים ומגדריים, אלא מבחין ביחסי הגומלין המתרחשים בין השניים.

אפתח בהסבר קצר על הנידה, ואתייחס לאופן בו השדה פירש את שמיכת הטלאים שלי. לאחר מכן אערוך פרשנות מחודשת לעבודה ולבסוף אסביר כיצד הפרשנות שנתתי מציעה דגם חדש לשיח אודות ייצוגי הנידה.

טומאת הנידה מתרחשת לאורך פרק זמן מסוים במחזור החודשי של האישה, שבמהלכו האיש והאישה אסורים זה על זה במגע, ובקיום יחסים. הנידה מתחילה עם הופעת הווסת, המטמאת את האישה, נמשכת בתהליך טהרה, ומסתיימת בטבילה במקווה. תהליך הטהרה מתחיל בבדיקת "הפסק טהרה" המתרחשת ביום הרביעי או החמישי של הווסת, תלוי במסורת הפסיקה. בבדיקה האישה מחדירה לנרתיק "עד בדיקה", כלומר, בד לבן קטן, ובודקת את צבע ההפרשה שעל העד. במקרה שההפרשה שעל העד אינה בעלת גוון אדום, האישה מתחילה לספור "שבעה-נקיים", שבעה ימים של טהרה. במהלך השבעה נקיים האישה מבצעת, באמצעות עדי הבדיקה, בדיקות בפתח הנרתיק, ובודקת שאין בהפרשה גוון אדום. כשהאישה מסיימת לספור את השבעה נקיים, היא טובלת במקווה, חוזרת לטהרה, ובני הזוג מותרים.

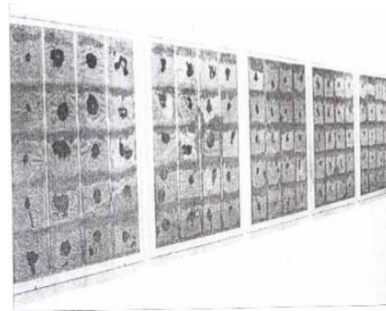
שמיכת הטלאים שלי מורכבת מבד לבן גדול שעליו מודבקים עדי בדיקה קנויים – בדי כותנה לבנים, ריבועיים, בעלי פאות משוננות ושובל. העדים הודבקו בסמיכות זה לזה והם מסודרים בשורות-שורות, כשהשובל של העדים יוצר מעין הזחה קטנה בין השורות.

השובלים שבשורה התחתונה עוברים את גבולות הבד הלבן, ונראים כמו גדילים המעטרים את תחתית השמיכה. לאורך כל הבד, יש רצפים של שבעה עדים לבנים וחמישה עדים שמנוקדים בנקודת צבע אדומה במרכזם. הרצפים יוצרים דוגמא אלכסונית על שמיכת הטלאים הלבנה – שורות אלכסוניות של נקודות אדומות המעטרות את השמיכה.

הכותבים שהתייחסו ל**שמיכת הטלאים שלי** מיעטו לדון בהקשרים הדתיים של העבודה ונטו שלא לבחון אותה לאור טקסטים הלכתיים ושלא להשוות בינה לבין הפרקטיקות המסורתיות הכלולות בניה. למשל, המחקר הקיים לא התעכב על הקשר ההלכתי שבין האובייקט אותו מולגן הציגה ב**שמיכת הטלאים שלי** – שמיכה, לבין הנושא בו העבודה עסקה - נידה, זאת למרות שהשמיכה עשויה לרמוז על הפרדת המיטות ואיסור הנגיעה בין בני הזוג בזמן הנידה. במקום זאת אימץ המחקר גישה פורמליסטית ודן בצורה שהעדים יוצרים על גבי על השמיכה, צורה המתפרשת כ-"גריד", בלשונה של אוריין, או כ-"טבלה", לפי שפרבר.

החוקרת אורנה אוריין עומדת על נקודות הדמיון והשוני המתקיימות בין שמיכת הטלאים שלי לבין העבודה Blood Work Diary (יומן עבודת דם), משנת 1971, של האמנית קרולי שנימן. ב-יומן עבודת דם שנימן הספיגה ניירות טואלט בדם הווסת שלה, אותם היא הדביקה על גבי לוחות כסף, בשורות אופקיות מאוזנות.

קרולי שנימן, **יומן עבודת דם**, 1971, מיצב, דם ווסת ספוג בנייר טישו, חלמון ביצה, נייר כסף, 5 פאנלים בגודל 66X66 ס"מ.

אוריין כותבת: "נראה שבשתי העבודות מאמצות האמניות את שיטת הגריד. אולם שנימן יוצרת על הגריד הליניארי דימוי של מחזוריות תוך שימוש בדם וסטה, המשתנה במהלך ימי המחזור החודשי, ואילו מולגן משתמשת בצבע האדום כדי לייצג את דם הנידה. שנימן קשורה בקשר ישיר והדוק אל גופה המפריש, שממנו היא מפיקה את הצבע לעבודתה – דבר האופייני לאמנות שנות ה-70. מולגן, לעומתה, מנתקת בין הגוף הממשי ובין תוצריו ומייצגת אותם בכתמי צבע אדום".

אוריין מבחינה כי שתי האמניות בוחרות באותו הדימוי האסתטי – הגריד, בכדי לייצג את הפרשות הגוף הנשי. ההבחנה מובילה אותה להצביע על הבדל מהותי בין השתיים – שנימן הציגה דם ווסת ממשי ועל כן היא "קשורה בקשר הדוק אל גופה המפריש", בעוד שמולגן בחרה לעשות שימוש בצבע סינתטי, דבר המהווה עדות לכך שהיא "מנתקת בין הגוף הממשי לבין תוצריו". כלומר, לפי אוריין, מולגן נמנעת במכוון מהייצוג המוחשי של דם הווסת, מפרידה בין הגוף לבין הפרשותיו, ומעדיפה את הייצוג המופשט. אוריין מקשרת בחירה מכוונת זו לטענה רחבה יותר, לפיה, מתרחשת מגמת הפשטה באמנות הבזות הפמיניסטית משנות ה-80 ואילך.

ייתכן כי הבחירה של מולגן בדרך הצגת ההפרשות קשורה למגמות אמנותיות מערביות, אך ברצוני להצביע גם על הקשר בין דרך הצגה זו לבין ההקשרים ההלכתיים של הנידה. לטענתי, מולגן בוחרת לפתוח בהתכתבות ישירה עם הלכות הנידה ועל כן מייצגת את ההפרשות באופן שעונה על ההגדרות ההלכתיות.

בשמיכת הטלאים שלי מולגן בוחרת בשתי צורות הצגה לעדי הבדיקה – כל חמישה עדים מוצגים כשהם מוכתמים בנקודה אחת במרכז, וכל שבעה עדים מוצגים כפי שניקנו מהחנות, בלי שעברו טיפול אמנותי נוסף. מזכיר כי לפי הפסיקה האשכנזית נשים צריכות להתייחס לחמישה הימים הראשונים של הנידה כימי ווסת, גם במקרה שהווסת שלהן נפסקה לפני כן, ולמעשה רק מהיום החמישי של הנידה ניתן להתחיל לספור את השבעה נקיים. בהינתן המידע הזה, יש להניח כי הבחירה בחמישה עדים מנוקדים מלמדת על חמשת ימי הווסת ואילו הבחירה בשבעה עדים לא-מנוקדים מלמדת על השבעה נקיים. ניתן להניח כי מולגן בוחרת שלא לפנות אל הייצוג הממשי של הווסת, המתאפיינת במנעד רחב של אורכים (פחות או יותר מחמישה ימים, משתנה מאישה לאישה ומחודש לחודש), כי אם לייצוג ההגדרה ההלכתית לווסת. כך, בניגוד לשנימן שבחרה להציג ווסת ממשית כחלק ממהלך אמנותי רחב בו היא עוקבת אחר מסורות מטריארכאליות, מולגן מבקשת להעניק נראות אמנותית לנידה, כלומר לווסת כפי שהיא נתפסת בקטגוריות ההלכתיות.

במהלך ה"שבעה נקיים" נשים מבצעות בדיקות יומיומיות באמצעות עדי הבדיקה – כשכל מראה של הפרשה אדומה מטמא את האישה, כלומר, מצריך אותה לספור את שבעת-הנקיים מחדש, וכל מראה של הפרשה שאינה אדומה מטהר את האישה, ומאפשר לה להמשיך בספירה עד לטבילה במקווה. הדיון במראות השונים של הכתמים זכה לעיסוק ענף בספרות ההלכתית לסוגיה. כך לדוגמא ר' יעקב בן הרא"ש, בעל הטורים, נוקב ברשימה ארוכה של מראות כתמים אותם הוא ממיין למראות מטהרים או מראות מטמאים:

"כל מראה אדום, בין אם היא כהה הרבה, או עמוק, טמאים. וכן כל מראה שחור. ואין טהור אלא מראה לבן וכן מראה ירוק, אפילו כמראה השעווה או הזהב, וכ"ש הירוק ככרתי או כעשבים."

מדיון הלכתי זה עולה רגישות אסתטית למופעים השונים של הפרשות הגוף המשחקת תפקיד מרכזי בפסיקה ההלכתית. הצבעים המגוונים של הפרשות וסוגיות אסתטיות נוספות, כמו הצורה והגודל של הפרשה, מייצרים מצבי ספק רבים במהלך השבעה נקיים בהם האישה נדרשת לפנות לפוסק. יש להדגיש כי היכולת לפסוק במקרים הללו שמורה, בעבר ובהווה, לבקאים ולמלומדים ביותר. כיום, אם אישה נתקלת בשאלה הלכתית לגבי המראה של הפרשה, היא מניחה את עד הבדיקה במעטפה ומעבירה אותו לרב, באופן אנונימי, עם מספר טלפון ליצירת קשר. הצורך לשלוח את העד לבדיקה אצל רב, מתואר בהסברים של מולגן לתערוכה כהליך שהטריד אותה ופגע בה:

"בכל פעם ששלחתי לרב בד בדיקה במעטפה, הרגשתי פגועה ופגומה. הרגשתי לא נכון שאני נותנת לאדם זר לקבוע האם אני טמאה או טהורה. [...] הבנתי שמערכת שיקולי הדעת הנוגעת לחיי האינטימיים ולגופי שלי, צריכה להיות אישית, פרטית ללא שיפוטיות חיצונית הנכפת עליי. אני לא מוכנה להיות במקום בו אני מוגדרת ומסומנת כטמאה."

דבריה של מולגן והעומס ההלכתי באשר לספיקות בשבעה נקיים, שופכים אור על הבחירה שלה בדרך הצגה בינארית של הפרשות על עדי הבדיקה – היא מוותרת על המראות המגוונים של הווסת ובכך מתנתקת מהעומס ההלכתי שנלווה אליהם, ומהצורך לפנות לרב. החלוקה בין העדים המנוקדים לבין העדים שאינם מנוקדים, מלמדת על חיתוך בינארי אותו היא עורכת בין שני מצבים הלכתיים – מצב היטמאות או מצב היטהרות. העובדה שאין מצבי ביניים, כלומר, עדים שעברו טיפול אמנותי אחר, מבטלת גם את כל מצבי הביניים ההלכתיים שלגביהם יש ספק אם הפרשה מטמאת או מטהרת את האישה. מולגן מייצרת מקרה חדש של הנידה, מקרה שמתחלק לשני מצבים ברורים של טומאה וטהרה, כך שכל מי שיש לה היכרות ראשונית בלבד עם הלכות הנידה, יכולה להתבונן בעדים המרכיבים את השמיכה ולשפוט אם אלה מטהרים או מטמאים. הדיכוטומיה בין המצבים מאפשרת למולגן להשיג את מבוקשה, ולהשיג מערכת שיקולים "אישית, פרטית ללא שיפוטיות חיצונית".

עדי-הבדיקה מיועדים, באופן מסורתי, רק לימי השבעה-נקיים, שבעה ימים שלאחר הווסת. **בשמיכת הטלאים שלי**, לעומת זאת, מולגן משתמשת בעדים גם כייצוג לימי הווסת וגם כייצוג לימי השבעה-נקיים, כך שהשימוש שלהם מורחב לאורך כל התקופה של הנידה. כמו כן, אם נקרא את שורות הטלאים מימין לשמאל כמו בעברית, נתחיל בשני ימי ווסת, נמשיך אל מקבצים חוזרים של שבעה עדים לבנים וחמישה עדים אדומים, ונסיים בחמישה ימי ווסת. קריאה זו מלמדת על ייצוג ליניארי של הנידה, בלי שיש לו התחלה או סוף. ימי

טומאה מתחלפים בימי טהרה בלי שיש היטהרות מוחלטת ויציאה מהמצב של הנידה, בלי שמולגן מותרה ייצוג כלשהו לאותם ימים בחודש בהם האישה אינה נידה.

הבנה זו יכולה להעניק מבט מחודש על ההכרזה של מולגן כי היא "לא מוכנה להיות נידה", אותה הכרזה ששימשה את הכותבים שונים כראיה לכך שמולגן "מורדת" בהלכות הנידה. עם המבט המחודש על העבודה ניתן לדייק ולומר כי מולגן לא מוכנה להיות כנועה להגדרה חיצונית של רב, כלומר, של גבר, או בלשונה של מולגן, "אני לא מוכנה להיות במקום בו אני מוגדרת ומסומנת כטמאה". **שמיכת הטלאים שלי** מהווה ייצוג שכולו זועק את אותו חוסר המוכנות להיות מסומנת כנידה על ידי אחרים. במקום זאת, השמיכה מעידה על סימון עצמי בתוך הנידה. מולגן מגדירה ומסמנת את עצמה כנידה, כל הזמן, בלי הפסקה והשהייה. טומאת הנידה הינה בעלת השלכות ישירות על הזוג הנשוי, מכיוון שבמהלכה האיש והאישה אסורים במגע ובקיום יחסים. בפרט, עליהם לישון במיטות נפרדות ולהתכסות בשמיכות נפרדות. הנידה, על כן, נתפסת כמצווה המקשה על חיי הזוגיות. עם זאת, יש לציין שהמצווה מקנה גם עמדת כח לנשים - הנידה מאפשרת לנשים לטעון שהן טמאות וכך להימנע מיחסי מין כשהן אינן מעוניינות בהם. בדיונים הלכתיים רבים על הנידה מתברר כי טומאת הנידה היוותה קלף מיקוח בידי נשים שרצו להימנע מקיום יחסים, מסיבות שונות. כלומר, טענת הטומאה והמסגרת הכוללת של הלכות הנידה, מהוות מסגרת חוקית שמעגנת אוטונומיה נשית במיניות הזוגיות, מסגרת שמקנה לנשים שליטה מסוימת במערכות הכח המגדריות של חיי הנישואים. את ההרחבה האינסופית של הנידה ב**שמיכת הטלאים שלי** אפשר לפרש כאקט של סירוב מכוון מצד האישה להמשיך את הקיום התקין של המערכת הזוגית. השמיכה מסמנת שוב ושוב על ההיות-נידה, על מצב הטומאה, המשליך ישירות על הפרדה בין בני הזוג. השמיכה היא בבעלות האישה, היא "שלה", שייכת לה בזמן ימי הנידה ומייצרת לה מרחב פרטי בתוך חדר השינה. הקריאה של וירג'יניה וולף לנשים לייצר לעצמן "חדר משלהן" על מנת שיהיה להן מרחב ראוי לכתיבת ספרות, מתפרשת כאן במובן המיני. הנידה, המצווה של המיניות הנשית, מוצגת בעבודה כמצווה שמקנה עמדת כח לנשים, ריטואל שמייצר להן מרחב משלהן, מרחב של התנגדות בתוך הזוגיות ובתוך החיים המיניים.

המעבר שמולגן עורכת ממצווה התחומה בזמן למצווה שאינה תחומה בזמן מהדהדת את הכלל ההלכתי לפיו "נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן", כלומר פטורות ממצוות שתחומות לפרק זמן מוגבל. בהשאלה, ניתן לטעון כי מולגן נמנעת מפטור הלכתי כלשהו ומחייבת את עצמה לקחת אחריות על הנידה, מתחייבת להיכלל בתוכה באופן מוחלט. כדי לחזק טענה זו ברצוני להבחין בדימוי הוויזואלי שעדי הבדיקה מייצרים על גבי השמיכה הגדולה. נשים

לב כי מולגן הדביקה את העדים בשלמותם, עם השובל שמחובר אליהם, באופן שמייצר הזחה קטנה בין שורה לשורה, כך שהדימוי שנוצר על השמיכה הוא דימוי של אריח על גבי לבנה – דימוי של חומה. הבחירה בחומה מתיישבת עם ההרחבה של הנידה למצווה אינסופית, מולגן מתבצרת מאחורי העדים, מאחורי השמיכה, מאחורי הנידה.

הבחירה בשמיכת טלאים ובפעולה העמלנית של הדבקת העדים עליה, מהווה חזרה אל אומנות נשית, נמוכה, הכוללת בתוכה פעילות פיזית חזרתית. חומת הטלאים שעל השמיכה מסמנת על התבצרות כפולה – התבצרות בתוך האומנות הנשית, והתבצרות בתוך מצווה נשית, בתוך המרחבים האמנותיים והדתיים השייכים לנשים. העדים הקנויים המרכיבים את החומה-שמיכה מועברים מהשימוש ההלכתי המוגדר, הנתון לפיקוח גברי, של הרב הפוסק אם ההפרשה טמאה או טהורה, אל שימוש יתר, מופרז, המציב אותן תחת הקטגוריה של הייצוג האומנותי, הנמוך. מולגן מפקיעה את העדים ממבטם של הבקיאים ויודעי דבר אל מבטם של כלל הצופים והצופות. הבחירה באמנות נמוכה, אמנות פולקלור פופולארית, מהווה גם היא הדגמה של אותה פריצה והפקעת המבט, השמיכה מיועדת לא רק לאלה שחונכו לטעם אמנותי גבוה, אלא מדברת בשפה כללית הפונה אל קהל רחב בהרבה, שהאומנות הנשית מוכרת לו מהבית. יותר מכך, העבודה פונה אל הקהל הנשי, אל הצופות בעבודה, ומאפשרת להן להתבונן בנידה באופן חדש, לראות אותה כמצווה שהועברה תהליכי ניכוס פטריארכאליים, אך זו יכולה לחזור לרשותן ולהיות מופעל על-ידן מחדש, לטובתן ובעבורן.

בשיח האמנות הישראלי שמיכת הטלאים של מולגן פורשה כניסיון להתנער מההלכה ומהחוק הדתי. הכותבים התבססו על ההצהרות המחאתיות של מולגן כנגד המבנה של הלכות הנידה והשוו אותה לאמניות פמיניסטיות קונויות, אך בחרו שלא להקדיש מקום לדין בהקשר ההלכתי. באמצעות הפרשנות המוצעת כאן אני טוענת שהפסיחה על ההקשר הדתי דחקה לשוליים את הכוח האסתטי של העבודה, ואת האופן בו המעשה האסתטי מהווה גם תפיסה דתית. הדגם הפרשני שהוצג כאן מבקש לעמוד על התפיסות האסתטיות המתגלמות בהלכה ולבחון את הייצוגים האמנותיים לאורן, כמו גם לאור החוויות וההתנסויות השונות של נשים שמקיימות את דיני הנידה.

הבחירות האסתטיות של מולגן פורשו כאן מחדש כבחירות שמהוות התרסה נגד שלושה מוסדות פטריארכאליים – האמנות, ההלכה והנישואין. בדגם זה האקט האמנותי המחאתי מתפרש במובנים של פעולת ניכוס מגדרית, מולגן העבירה את השיפוט האסתטי, הדתי והזוגי ממרחב גברי אל מרחב שמופעל על ידי נשים בלבד. שמיכת הטלאים המנוקדת היא דימוי אמנותי המבטא חוסר מוכנות להמשיך את קיומן של המערכות הגבריות, מולגן מנכסת את הנידה, מרחיבה אותה, מצהירה עליה באופן פומבי ומייצרת דגם של התנגדות, דגם שמאפשר לנשים ליטול את החוק ולנתב את כוחו מחדש.